पेज - २

- 25 x 17.5 x 0.1 c.m.

विषय - व्याकरण

इत्तरकालंशरीरिपुवसर्षीयक्षीयतेतद्गरणामित्यु

... ...

प्रीतिबोधोनाथभेवस्वरः। द्वात्रिंशालम प्रस्थेकृ-
दमऊन्यादीना

---

(२) पंचपक्षी पेज - ८

२० x 16 x 0.2 c.m.

श्रीगणेशायनमः अथपंचपक्षी लिख्यते गुरुंगणपतिं

... ...

स्वांवस्तून्पुंलिंगज्ञानं ज्ञात्वा तदनुसारेणोत्पत्यम

No-4

योग्यमशनादि=२ नवाडवहरणाभिमन्यते=२

दुत्तरकालं शरीरपुरुषसर्वं यदीयते नद्वैरणामिमन्त्र्यते। परोपि कृत्स्नो हारिस्वरे
ण वाध्यत इत्यहरणा इति निषेधेन त्राप्यते। तेन वाडव हार्य्यमिति हारि
स्वरः सिध्यति। युक्ते च ६।२।६६ युक्तवाचिनि समासे पूर्वमाद्युदात्तम्।
गोवल्लवः। कर्त्तव्ये तत्परो युक्तः। विभाषाध्यक्षे ६।२।६७ गवाध्यक्षः
२ पापञ्च शिल्पिनि ६।२।६८ पापनापितः। पापाणके इति प्रतिपदो
क्तस्येव ग्रहणान्न षष्ठीसमासेन। गोत्रान्तेवासिमाणवब्राह्मणेष्वक्षेपे।
६।२।६९ भार्य्यासौश्रुतः सुश्रुतोपत्यस्य भार्य्याप्रधानतया क्षेपः। अन्ते
वासी कुमारीदाक्षाः ओदनपाणिनीयाः। कुमार्य्यादिलाभकामा ये
दाक्ष्यादिप्रोक्तानि शास्त्राण्यधीयते त एवं क्षिप्यन्ते। भिक्षामाणवः भि
क्षां लप्स्येहमिति माणवः। भयब्राह्मणः भयेन ब्राह्मणः सम्पद्यते। गो
त्रादिषु किम्। दासीश्रोत्रियः क्षेपे किम्। परमब्राह्मणः। अङ्गानि मैरेये
६।२।७० मद्यविशेषो मैरेयः मधुमैरेयः मधुविकारस्य मधुवङ्गम्। अङ्गा

योऽब्राह्मणः सन्राजदण्डादिभयेन ब्राह्मणाचारं करोति=३

सुराव्यतिरिक्तं मद्यं मैरेयम्=२

अङ्गमारंभकं केऽवचनं स्वरूपवि
धिनिरासार्थम्= अङ्गानि तदर्थार
ंभकपूर्वपदान्याद्युदात्तानि=२

Marginal notes (left):

गोवल्लवादयः शब्दा गवा
दीनां पालकवचनाः
=४

नवाच्विनीत्यर्थः=४

XनX६

दक्षेण प्रोक्तं दाक्षं तदधी
तेऽदाक्षाः=५

Marginal notes (right):

अध्यक्षशब्दोपि समासे
युक्तवाच्येवेति=४

गोत्रवाचिनि अन्तेवासि
वाचिनि माणवब्राह्मण
योश्च परतः=६

चोत्तरपदे X२

तत्प्रोक्तं ग्रंथमध्याया
मसत्यामपि कुमार्यो
दिलाभकामः सन्तत्र
प्रवर्त्तते तत एवं क्षिप्य
ते=५

भिक्षाकंसादयः षष्ठीसमासाः=२

उत्तरपदेषु=२

निकिम् परमभैरेयः भैरेये किम् भ्रष्यासवः भक्ताख्यास्तदर्थेषु ६।२

।७१ भक्तमन्नं। भिक्षाकंसः। भाजीकंसः भिक्षादयोऽन्नविशेषाः। भक्ता

ख्या किम् समाशशालयः समशनं समाशः इति क्रियामात्रमुच्यते

तदर्थेषु किम् भिक्षाप्रियः बहुव्रीहिरयमत्र पूर्वपदमन्तोदात्तम्। गो

बिडालसिंहसैन्धवेषूपमाने ६।२।७२ धान्यगवः गोबिडालः तृण

सिंहः। सक्तुसैन्धवः धान्यंगौरिवेति विग्रहः व्याघ्रादिः गवाकृत्या स

न्निवेशितं धान्यं धान्यगवशब्देनोच्यते। उपमाने किम् परमसिंहः

। अके जीविकार्थे ६।२।७३ दन्तलेखकः यस्य दन्तलेखनेन जीवि

का। नित्यं क्रीडेति समासः। अके किम् रमणीयकर्ता। जीविका

र्थे किम् इक्षुभक्षिकां मे धारयसि। प्राचां क्रीडायाम् ६।२।७४ प्राग्दे

शवासिनां या क्रीडा तद्वाचिनि समासे अकप्रत्ययान्ते परे पूर्वमा

द्युदात्तं स्यात्। उद्दालकपुष्पभञ्जिका संज्ञायामिति ण्वुल्। प्राचां

नित्यं क्रीडेतिसमासः=२

तत्पुरुषस्योत्तरपदेनोप्रान्तः=४

अन्नेनामितिसमासे

गोरतद्धितलुकीति टच्=५

आकृतिः संस्थानम्=६

व्यवस्थापितं=६

ण्वुल्तृचाविति ण्वुल्=५

आत्रेययोगे ह्यस्यानियुक्तः। अधिकृतवाचकः। युक्त इति सूत्रे हि युज समाधौ दैवादिक आत्मनेपदी समाधिस्तत्परता सा चेह न। प्रथम योगः संबंधमात्रम्=२

किम्। जीवपुत्रप्रचायिका इयमुदीचां क्रीडा। क्रीडायां किम्। तवपुष्पप्रचा
यिका। पर्य्यायेणवल्। अणि नियुक्ते ६।२।७५ अणन्ते परे नियुक्तवाचि
नि समासे पूर्वमाद्युदात्तम्। छत्रधारः। नियुक्ते किम्। काण्डलावः। शि
ल्पिनि चाकृञः ६।२।७६ शिल्पिवाचिनि समासे अणन्ते परे पूर्वमाद्युदा
त्तं स्याद्वेदणः। कृञ्नरो न भवति तन्तुवायः। शिल्पिनि किम्। काण्डलावः।
अकृञः किम्। कुम्भकारः। संज्ञायां च ६।२।७७ अणन्ते परे। तन्तु
वायो नाम कृमिः। अकृञ इत्येव रथकारो नाम ब्राह्मणः। गोतन्तिय
वं पाले ६।२।७८ गोपालः। तन्तिपालः। यवपालः। अनियुक्तार्थोऽयो
गः। गो इति किम्। वत्सपालः। पाल इति किम्। गोरक्षः। णिनि ६।२।७९
पुष्पहारी। उपमानं शब्दार्थप्रकृतावेव ६।२।८० उपमानवाचि पूर्वं
णिन्यन्ते परे आद्युदात्तम्। उष्ट्रक्रोशी। ध्वांक्षरावी। उपमानग्रहणम
स्य पूर्वयोगस्य च विषयविभागार्थम्। शब्दार्थप्रकृतौ किम्। वृक

कर्त्तर्युपमाने इति णिनिः

कृत्स्वर एव भवतीति=८

कर्मण्यण्=३

ह्वावामश्च इत्यण्। आतोऽनुपसर्गे कः=४

तनु विस्तारे क्तिन्। तंतिर्वत्सानां बंधनरज्जुः=५

अप्रसति प्रकृतिग्रहणे शब्दार्थात्परो णिनिरुपपदे उत्तरपदे इत्यर्थो विज्ञायेत तथा च यत्रापि धातूपसर्गसमुदायाच्छब्दार्थात्परो णिनिस्तत्रापि स्यात् कृद्ग्रहणे गतिकारकपूर्वस्यापि ग्रहणमिति परिभाषया णिन्यन्ते उत्तरपदत्वानपायात् प्रकृतिग्रहणे तु न भवति यत्र शब्दार्थो धातूपसर्गसमुदायो न ततो णिनिर्विहित इति भावः = १ शब्दार्थप्रकृतावुपमानमेवेत्येव नियमो मा भूत् = १

२४

वाची प्रकृतिग्रहणं किम् उपकृतिरेव यत्रोपसर्गनिरपेक्षा शब्दार्था तत्रैव यथा स्यात् इह मा भूत् गर्दभोच्चारी। युक्तारोह्यादयश्च ६।२।८१ आद्युदात्ताः युक्तारोही। आगतयोधी। क्षीरहोता। दीर्घकाशतुषभ्राष्ट्रवटं जे ६।२।८२। कुटीजः। काशजः। तुषजः। भ्राष्ट्रजः। वटजः। अन्त्यात्पूर्वं बह्वचः ६।२।८३ बह्वचः पूर्वस्यान्त्यात्पूर्वपदमुदात्तं जे उत्तरपदे। उपसरजः। आमलकीजः। बह्वचः किम् दग्धजानि तृणानि। ग्रामेऽनिवसन्तः ६।२।८४ ग्रामे परे पूर्वपदमुदात्तं तच्चेन्निवसद्वाचि न। मल्लग्रामः। ग्रामशब्दोऽत्र समूहवाची। देवग्रामः देवस्वामिकः। अनिवसन्तः किम् दाक्षिग्रामः दाक्षिनिवासः। घोषादिषु च ६।२।८५ दाक्षिघोषः दाक्षिकटः दाक्षिह्रदः। छात्र्यादयः शालायाम् ६।२।८६ छात्रिशाला। व्याडिशाला। यदापि शालान्तः समासो नपुंसकलिङ्गो भवति तदापि तत्पुरुषे शालायां नपुंसके इत्यस्मात् पूर्वविप्रतिषेधेनायमेव स्वरः। छात्रिशालम्। प्रस्येव द्वन्द्वमकर्मधारयेत्यादीना २४

तत्रास्यावकाशः = २ यो न नपुंसकलिङ्गो न छात्रिशाला तत्पुरुषे शालायामित्यस्यावकाशोऽस्ति = २

समासस्वरापवादकृत्स्वरतदपवादमन्त्रिनूतदपवादोऽयम् = २

यात्रकादित्वात्षष्ठीसमासोऽयम् = ३

स्त्रीगवादिषु पुंस्त्वाभावात् = ४

सप्तम्यां जनेर्डः = ४

धातायप्रथममुपसरणमुपसरः प्रजनने सर्तेरित्यप् तत्र जातः उपसरजः = ५

मल्लेति षष्ठीसमासः = ६

दाक्षयो निवसन्त्यस्मिन्नसावुच्यते = ५

विभाषा सेनासुरेति = २

पंचपक्षी ओम्

श्रीगणेशाय नमः। अथ पंचपक्षी लिख्यते गुरुं गणपतिं नत्वा गौरी चैव विधिं हरिं क्रियते बालबोधाय टीकां पंचपक्षिणी १ अथादौ ग्रंथमध्ये ग्रंथांते मंगलमाचरणीयमिति शिष्टाचारः तस्मादादौ नमस्कारात्मकं मंगलमाचरति नमस्कृत्य हरिमिति शिवे नमति अथ दर्थबोधाय पंचपक्षिणः वक्ष्यंते अत्र भविष्यत् वदः त्रिलोय... लस्य योऽर्थः पदार्थानां ज्ञानं तस्य यो बोधः तस्मै बोधाय कोऽर्थः ज्ञानाय। पंचानां पक्षिणां समाहारः पंचपक्षी ते पंचपक्षिणः पंचपंचस्वरूपाः वक्ष्यंते कोऽर्थः कथ्यंते किं कृत्वा हरिं देवं नमस्कृत्य कोऽर्थः नमस्कारं कृत्वा पुनः कीदृशं हरिं सर्वशास्त्रविशारदं सा...

नमस्कृत्य हरिं देवं सर्वशास्त्रविशारदं ... र्थ बोधाय वक्ष्यते पंचपक्षिणः १ अनेन शास्त्रसारेण लोके ... यं प्रति फलाफलानि दृश्यंते कार्याकार्येष्वसंशयः २ आरूढ प्रश्नलग्नेन प्रथमादक्षरं ज्ञापिवा ज्ञात व्यं चैव पाचैव खगानां बुद्धिमत्तरैः ३

टी- र्व शास्त्रेषु विशारदः प्रवीणः तं कस्मै प्रयोजनाय त्रिकालज्ञानाय इत्यर्थः १ अनेन शास्त्रसारेणेति अनेन पंचपक्षिसंज्ञकग्रंथेन निगम शास्त्रसारेण लोके संसारे कार्याकार्येषु कृत्याकृत्येषु असंशयं निःसंदेहं यथास्यात्तथा फलाफलानि दृश्यंते प्राप्ताप्राप्तानि दृश्यंते २ आरूढप्रश्नलग्नेनेति आदौ प्रश्नतत्काललग्नेन आरूह्यते इति आरूढं ज्ञातव्यं वा पृच्छकस्य प्रथमादक्षरतो ज्ञातव्यं चपुनः बु

मया = का

च

... हरिं सर्वशास्त्रविशारदं ... कृत्वा ... पक्षिणः ...

पू×

पं० १ पंचभूतानीति उ... रास्त्रस्यार्थोग्रे वक्ष्यते उद्देशस्तु
नाममात्रेण वस्तुसंकीर्त्तनं पंचभूतानि पृथिव्यतेजोवा
ख्य ४ काशानीति दशदि... दिग्णपश्चिमोत्तरोर्ध्वमिति पं
चदिक्... त्यवायवीशाना धः पंचविदिक् इति।
एवं दशदि... गुरुरभृगुभौमरविचंद्रबुधशनयइ
ति देवता... तिथिवारनक्षत्रा... नीति कालः भूत
भविष्यवर्त्तमानात्मकः वर्णः पीत श्वेत रक्त... कृष्ण इति
पंच पक्षि... लावलं यग्रेस्पष्टं मैत्रमिति पंचपक्षिणां मि
त्रामित्रभावो ऽग्रे स्पष्टं धातुरिति मूलजीव धातूपलक्षक
लि... यः इति... नपुंसकात्मकः ऽधादिशब्दादन्येपि वो

...तानि दशदिक... निदिनानि च कालो
वर्णो वलं मैत्रं धातुलिंगादयः क्रमात् ४ पक्षा
कल्प ४ दिज... संज्ञाच देहसंज्ञापि च चरितानि च सर्वा
णि वक्ष्यते वर्णकं क्रमात् ५ ॥

ध व्याः ४ पक्षादिति द्विपदचतुष्पदा ऽजस्वेदज
जरायुजोद्भिजादयः जातिः ब्राह्मण क्षत्र वैश्य शू
द्रांत्यजादयः देहसंज्ञा यथा देहांगानां सम्यक् प्रका
रेण कल्पना चरितानि को ऽर्थः पंचपक्षिणां भोजना
दि पंचावस्थात्मकानि एतानि सर्वाण्यादौ विचार
यित्वा पश्चाच्च तु श्लोकीक्रमेण वर्णकं नामादारं व
देत् इतिक्रमेणाग्रे वक्ष्यंते इत्युद्देशसूत्रं ॥ ५ ॥

अकारः श्येन इति आख्यातः [illegible]कारः पिंगलः उकारो वायसः काकः एकारः कुक्कुटस्ताम्रशेखरः ओकारो नीलकंठो मयूरः एवं पं[illegible] [illegible]स्वराणां संज्ञा एते ए(ः) एव पंचपान्तः सर्वेषां पदार्थानां विचारः कर्तव्यः सर्वेषामेतेष्वन्तर्भावित्वात् ६ क्षितिः प्रागमरे ज्येति अकारस्वरः [illegible]त क्षितितत्वं प्राक्दिश [illegible] रुद्रदेवता क्षितितत्वं [illegible] पीतवर्णं काठिन्यं मृत्पाषाणादियुतं जीवचिंतायां भूचरत्वं अस्थिमांस स्नायुतक् रोमयुतं पंचावस्थासु क्रमेण ज्ञातव्यं मूलचिंताभेपधर्मः प्राक्दिक् तद्गतं वस्तु ज्ञातव्यं प्रमरे ज्येगु

अकारः श्येन आख्यातः इकारः पिंगलस्तथा
उकारो वायसश्चैव एकारस्ताम्रशेखरः ६
ओकारो नीलकंठश्च वर्णानां पक्षिसंज्ञकाः ६॥
क्षितिः प्रागमरे ज्यश्च जलं दक्षिणदिग्भृगुः ७॥
वह्निः पश्चाद्गुरुस्तु वायुरुदक् चन्द्रमास्तथापि ।
गगनं च चतुष्कोणमध्ये सूर्यसुतः क्रमात् ८॥

रुद्रदेवता तेन पीतवर्णं धातुचिंतायां सुवर्णपुष्पकरत्नादिकं जीवचिंतायां इन्द्रादयो देवता मूलचिंतायां कल्पवृक्षादयः इकारस्वरश्च तज्जलतत्वं सीताढ्यं द्रवत्वं शुक्लवर्णं समुद्रनद्यादियुतं जलचरत्वं

प० २

रेतः।मूत्र स्वेद लाला रक्तयुतं पंचावस्थासुक्रमेण ज्ञा
तव्यं जीवचिंता मोह धर्मः दक्षिणदिक् तद्गतं वस्तु।
ज्ञातव्यं भृगुशुक्रो देवता तेन शुक्ल वर्णं धातुचिंतायां
वज्रमौक्तिकादिकं जीवचिंतायां दैत्यादयः मूल
चिंतायां पद्मादयः उकार स्वर अग्नितत्त्वं नेत्रं
उष्मा रूपं प्रकाशं रक्तवर्णं दीपादियुतं तेजो रूप
तं क्षुधा तृषा निद्रा कांत्यालस्य युतं अवस्था सुक्रमेण ज्ञा
तव्यं धातुचिंता क्रोध धर्मः पश्चिमदिक् तद्गतं व
स्तु ज्ञातव्यं भौमो देवता सूर्यश्च रक्तवर्णं धातुचिंता
यां माणिक्यादिकं जीवचिंतायां सूर्यादयः मूलचिं
तायां विद्रुमादयः एकार स्वरं अन्तवायुतत्त्वं स्प
र्शं रूपं म्‌ प्रतं हरित् वर्णं कंपादि युतं वेगवत्तं।
धावण प्रसरण उत्क्रमण चलन संकोचन युतं
पंचावस्था सुक्रमेण ज्ञातव्यं मूल जीवचिंता।
कामधर्मः उदग्दिक् तद्गतं वस्तु ज्ञातव्यं चन्द्रमा
दैवता बुधश्च प्रशुक्लवर्णं धातुचिंतायां रजता
दिकं जीवचिंतायां भूतप्रेतपिशाचादिकं मूल।
चिंतायां वल्लीपुष्पादिकं ओकार स्वर अंतः।
आकाशतत्त्वं शब्दाढ्य वर्तुलाकारं कृष्णवर्णं।
छिद्र युतं अचंचलत्वं कंदर हृदयकंठ

२

पंचा

5

शिरोयुतंपंचावस्थासुक्रमेण नासिके [illegible]धधा
तुचिंतालोभ धर्मः मध्यमदिक्तज्ञातवस्तुज्ञान
यं शनिर्देवताकृष्णवर्णधातुचिंतायांनीलकम
णिलोहादि जीवचिंतायांखगादिकं मूलचिं
तायांभ्रमरवल्लीनादिकं एवंपंचभूतानामुद
येवस्तूनांज्ञानभवति पाठांतरमिति प्रकारः
पृथिवीप्राची इकारोदक्षिणाजलं उकारःपश्चि
मश्चाग्नि रेकारोवायुरुत्तरे ओकारोथचतुष्को
णआकाशंततमेवच भेरुंडः पिं जः काकः कु
कुटश्च शिखीतथा इन्द्रादिषुमहादि क्षुचतुष्को
णेतथाशिखीइति ८॥ –

प्रथमारविरक्तौच द्वितीया च[illegible] द्रजौ
तृतीयागु[illegible]वारश्च चतुर्थीभृगुवासरे २
पंचमीमंदवारश्च पक्षिणांक्रमशस्तथा ॥

प्रथमेति यदाप्रथमाकोर्थोनंदातिथिः वार विर
क्तौवारोस्तु तत्तदा श्येनस्योदयः यदाद्वितीयाभ
द्रातिथिः वा चन्द्र चन्द्रजोवारोस्तु तदापिंगलस्योद
यः यदातृतीयाजयातिथिः वा गुरुवारः तदावाय
सस्योदयः यदाचतुर्थीरिक्तातिथिः वा भृगुवारः

तदाकुक्कुटस्योदयः २ यदापंचमीपूर्णातिथिः
शनिवारः तदामयूरस्योदयः पाठांतरमिति
स्योनानंदीकुक्कुटो भोनद्राजयाचतिथिवायसः
ताम्रचू पक्षीना शिखीपूर्णा भवेक्रमात अ
कारे गौराशयः श्रादौप
ववारश्च ए भगुशनैश्वरः इन २॥

दस्रादिपंचभेरुंड अद्रादिषट्सुपिं
गलः उफादिषट्सुकाकश्च ज्येष्ठादिः
पंचकुक्कुटः वस्वादिपंचमायूरं एव
वं तारकाः क्रमात ११

दस्रादिपंच भेरुंडेति दस्राद्यश्विन्यादिपंच दौ
णि श्येनसंज्ञकानि एषादौ श्येनस्योदयः तथाआ
द्रादिष ड्पिंगसंज्ञकानि पिंगलस्योदयः

ति फादिउ त्तराफाल्गुन्यादिषट्सुकाकसंज्ञकानिका
कस्योदयः ज्येष्ठादिपंचसुकुक्कुटस्योदयः धनि
ष्ठादिपंचसुमयूरसंज्ञकानिमयूरस्योदयः एवंक्र
मेण नक्षत्रस्वपान्नाणामुदयोभवति ॥११॥

भेरुंडस्यधनुर्मीनौपिंगलस्यतुलावृषो॥

7

काकस्य वृश्चिकौ मेषसिंहौ च परिकीर्तितौ। १२

कन्या मिथुन कर्काश्च कुक्कटः परिकीर्तितः।

मयूरस्य धटौ नक्रः कथ्या लग्नस्वराः क्रमात्। १३।।

टी[illegible]

[illegible] विचार [illegible]स्योदयः

[illegible]

श्येनस्तत्काल लग्नपक्षी भवति यदा तुलावृषौ स्या

तां तदा पिंगलस्योदयः पिंगलस्तत्काललग्नपक्षी भ

वति यदा वृश्चिकमेषसिंहाः स्युस्तदा काकस्योद

यः काकस्तत्काललग्नपक्षी भवति यदा कन्या मिथु

[illegible] स्युस्तदा कुक्कुटस्योदयः कुक्कुटस्तत्काल

लग्नपक्षी भवति यदा धटनक्रौ स्यातां मयूरस्योदयः

मयूरस्तत्काललग्नपक्षी भवति एवं लग्नेषु पक्षिणामु

दयं ज्ञात्वा आरूढ प्रश्नं कर्तव्यः आरूढप्रश्नलग्नेति प्र

[illegible] व्याख्यातमेव ।।१३।।

अकारो मेषसिंहालि इ कन्यायुग्मक

र्कटः उकारश्च धनुर्मीनौ एकार

स्य तुलावृषौ १४ ओकारो मृगकुंभौ

च इत्येवं पक्षिराशयः ।। ।।

भूतेमयूरकु...ताविति यदिमयूरक्रौञ्चौस्यातांतदाभूत
कालस्यपदार्थे...बोधव्यः यदि...कुक्कुटोभवेत्तदा
वर्त्तमानकालस्य १५ यदिश्येनस्यात् तद्भविष्यस्यावं
क्रमेणाप्रछकस्यपदार्थज्ञानेकालगतंज्ञातव्यं यदि...वक्रमो
नभवति तदावलावलमित्रामित्रभावे विचारणीयं श्ये
नोहिरण्यवर्णेति यदाश्येनोभवेत्तदाहिरण्यवत् सुव
र्णवत् पीतवर्णज्ञातव्यम पिङ्गलश्च शुक्लवर्णवायसश्चे

भूतेमयूरक्रौञ्चकुक्कुटोवर्त्तमानकः १५
वायसःश्येनरारस्यातांवर्त्तमानभविष्यको
श्येनोहिरण्यवर्णश्च पिङ्गलःशुक्लवर्णकः
१६ हरित्काकोतिरक्तश्च कुक्कु...श्यामयुक्
शिखी ॥ =

हरिद्वर्णं कुक्कुटश्चरक्तवर्णमयूरश्च कृष्णवर्णं
युक्तशब्दैर्मयूरवत् चित्रविचित्रवर्णं एतानिव
र्णानि धातुमूलजीवचिंतायांजानीयात् यदान
मिलंतितदावलावलमित्रामित्रभावेनजानीयात् ॥ =

काकोवलीतुसर्वेभ्यस्ततः श्येनोहिदुर्व
लः १७ पिंगलोदुर्वलस्तास्याः कुक्कुटस्तेभ्यई
रितः नीलकंठश्चसर्वेभ्योदुर्वलोभवतिध्रुव
म् १८

प.
५

काकोवलीति सर्वेभ्यः पक्षिभ्यः काकोवलीभवति ततः
श्येनोदुर्वलोभवति श्ये... भ्योदुर्वलोभवति ताभ्यांकाक
श्येनाभ्यांपिंगलादुर्वलः अन्याभ्यांवली तेभ्यः काकश्येन
पिंगलेभ्यः कुक्कुटोदुर्वलः अन्यस्माद्वली एतेभ्यः सर्वेभ्यो
मयूरोदुर्वलः एतेषांनैसर्गिकं वलंकार्याकार्येषुविचार
णीयं शत्रुमित्रादिभावयुक्तं फलेवक्तव्यं एतेपक्षिणः
भोजनात... ...सुनवलाः सवलासंभवंतिसवलाः
निर्वलाः भवंति भोजनतः पात्रायांवलव... यात्रा
...राज्येवलीराज्यतः स्वप्नेनिर्वली स्वप्नतः मृतौनि
र्वलीः तत्कालप्रश्नेवलावलंवीक्ष्यफलंब्रूयात मूक
प्रश्नेयेवलिनः संतितेषामादौवर्गोग्रा... पुनःत
स्यमित्रांपत्रवलीभवति तत्रानुत्तमेवर्गे...ग्रा
ह्यः पुनः ...मध्येवि...चारणीयम् तदक्षरं
ब्रूयात एवंस्वरवर्णपक्षिणावलावलंमित्रामित्रा
भावंचवीक्ष्यनामाद्यक्षर... वर्णानिकथयेत यःप
क्षीपक्षेसमागतस्त... धीशः पक्षीतस्यस्वरः त
स्मिन्वर्णे योजनीयः एवंक्रमेण प्रश्नेषामपिवर्ग
वर्णाः ग्राह्याः ॥ =

प॰
६

मैौ॰ अन्यत मोऽन्नमे वर्गे गृहीत: स्वर युक्तोभवति
तदा मित्रामित्रांतरादपि वर्गवर्णो ग्राह्यौ यदा
प्रथमाक्षर शत्रुपक्षे भवति तदा शत्रोः शत्रुतरां
तरादपि वर्गवर्णो ग्राह्यो। अन्यत मोऽन्नमे वर्गे शत्रुमि
त्रभावेन ये वर्गवर्णा: कथितास्ते ग्राह्या: प्रश्नस्य।
प्रथमाक्षरे स्वर वर्णरूपो द्वौ पक्षौ भवत: तयो
र्मध्ये यो बलवान तस्य प्रथमं वर्गो ग्राह्य: पुन।
द्वितीयस्य पुन: शत्रुमित्रभावत: एवं क्रमेण नामा
क्षर पर्यंत विचारणीयम्॥ = २८ ...... टीका

स्पेनोमूलं भवेत्कुजो जीवो धातुक्ष्च ... यस:
२१ कुक्कुटो मूलजीवौ तु जीवधातू शिरंऽध्र्
क: ऊर्ध्व दृष्टिर्भवेत जीव अधो दृष्टिश्च मूल
के २२ ... तुश्च समतिर्यक्च दूतचेष्टस्य ल
क्षणं स्पेनो नरो वधूकुजो पुरुषो वाय।
सस्तथा २२ कुक्कुट: स्त्री पुमां सो तु शि।
रवं केवलेक्षण:॥ =

स्पेनोमूलमिति प्रश्नस्य प्रथमाक्षरे यदा स्वर
पक्षो बली भवति तदा स्वर पक्षतो मूलजीवधा
तुचिंता ज्ञातव्या यद्यक्षरं बली भवति तदाक्षर प
क्षतो ज्ञातव्या यदि द्वौ बलिनौ नस्त: तदा तयो:।
मित्राभ्यां मूलादिचिंता ज्ञातव्या प्र श्नस्य प्रथमा

६

चतुष्पादेति चतुराशीतिलक्षजीवयोनिपातांउ स्वेद
जजरायुजोद्भिज्जजीवचिंतायां द्विपदचतुष्पदषट्पद
बहुपादापदजीवानां पंचपक्षिक्रमेण विचार: कर्त्त
व्य: अंडजा: सर्प्पपक्षिकीटादय: स्वेदजा: जूकाचि
ल्लादय: जरायुजा: मनुष्यपश्वादय: उद्भिज्जा:
तृणवृक्षलतादय: चतुर्विधेषुजीवेषु श्येनादिक्र
मेण द्विपदादि भवंति यदा पिंगल: तदा चतुष्पद:
यदा श्येनवायसौ स्त: तदा द्विपदो भवत: यदा कु

चतुष्पात् पिंगलो ज्ञेयो द्विपदौ श्येनवाय
सौ २४ ताम्रचूडस्तथा भृंगी शिखंडी
पक्षिजोरगौ श्येनक्रौंचौ द्विजश्रेष्ठौ महो
पालस्तु वायस: २५ ताम्रचूडो वनिकुम्भ
ड्डो नीलकंठोन्यजातिज: श्येनो मुखं केक
वा हूकड्डोवतस्तु वायस: २६ कुक्कुट:
पृष्ठिभागस्तु शिखी पादयुगं क्रमात् ३
क्रान्येतानि कार्याणि प्रवक्ष्यंते समासत:
२७ भोजनं गमनं राज्यं निद्रा मरणमेव च
एतानि षड्विनीडीभि: लक्ष्यंते पक्षिण: क्र
मात् २८ ॥

कुर: तदाश्रंगी यदा मयूर: तदा पक्षजो रगो भवत:
लग्नपक्षिभ्यो पिजो भेद: मेषवृषसिंहधनार्द्धमा
करार्द्धेषु चतुष्पद: मिथुनकन्यातुलाकुंभेषु द्विप
द: कर्कवृश्चिकयो: कीट: वरु पाद: मीनो ऽप
द: इति शेषेन उञ्जो इति श्येनकुञ्जो स्यात तदा
ब्राह्मणवर्ण: वायसश्चेत्तदा क्षत्रियवर्ण: कुक्कु
टश्चेत्तदा वैश्यवर्ण: नीलकंठश्चेत्तदा शूद्रवर्ण: श्रो
षं देहमिति सूत्रे पूर्वे वर्णेभ्य: शूद्र: परार्द्धवर्णेभ्यो
त्यज इति श्येनो गुरव इति पिंगलकंठवाहु वायस: व
दे: कुक्कुट: पृथिभाग: मयूर: यादमुगमिति क्रमा
न ज्ञेयं उक्तान्येतानि कार्याणि समासतोऽग्रे वक्ष्यंते
२७ भोज[न]मिति श्येनादि पंचपक्षिणां भोजनं गमनं
राज्यं निद्रा मरणमिति पंच पंचावस्था एकैक घटिका
द्वादशपलप्रमाणेन भवति षड्भि: नाडीभि: दिवसेयं
चार्द्धजा: त्रिंशत घटीषु भवति पस्य खगस्योदयो
भवति तस्यैक घटिका द्वादशपल पर्य्यंत भोजनाव
स्था भवति एवं क्रमेण अन्ये पां चतुर्णां गमनाद्यव
स्था तस्यांतरोदये भवंति एवं त्रिंशत घटीषु पंच प
क्षिणां पंच पंचावस्था रात्रावपि भवंति अग्रे स्पष्टी
कृता: षट षट घटी प्रमाणेन पंचावर्त्तेषु पंच सू
त्राण्यपि अग्रे वक्ष्यंते २८॥

त्तरे श्येनो भवति तदा मूलं ज्ञातव्यं पिंगलश्चे त्तदा जीव
चिंता वायसश्चे त्तदा धातुचिंता २१ कुक्कुटश्चे त्तदा
मूलजीवो भवत: अनुत्तमे हलसमेव● शेनवगस्या
द्वेरे: मूलं पिंगलस्याद्वरे: धातु: कुक्कुटमयूराद्वरैं त्तयो:
यदुक्ताचिंता सामिश्रिता भवति एवं मयूरस्यापि मयूरश्चे
त्तदा जीवधातू ज्ञातव्याविति कुकु[illegible]
[illegible]स्य पूर्वार्द्धे मूलं उत्तरार्द्धे जीव: मयूरस्य पूर्वार्द्धे
जीव: उत्तरार्द्धे धातु: एवमनुत्तमे कर्णस्य इति ऊर्ध्वदृष्टि
रिति [illegible]दा दूतस्य पृच्छकस्यो र्ध्वदृष्टिर्भवति तदा जीव
चिंता य[illegible]धोदृष्टिर्भवति तदा मूलचिंता यदा समतिर्य
ग दृष्टिर्भवति तदा धातुचिंता एवं दूतचेष्टालक्षणेन जी
वादिचिंता ज्ञातव्या श्येनो नर इति मूक प्रश्नेष्वसूनां
लिंगज्ञानं यदा श्येन: प्रश्नस्य प्रथमाद्वरे भवति तदा
पुरुष: यदा पिंगलश्चे त्तदा स्त्री यदा कुक्कुटश्चे त्तदा पु
रुष २६ यदा कुक्कुट: तदा स्त्री पुमांसो मिश्रितौ यदा
शिखंडी मयूर: तदा कुवलेक्षण: कोर्थ: [illegible]सितत्व
लें कुवलं कुवलवदीक्षणो विद्यते यस्य स: कुवलेक्षण:
क्लीव: एवं वसूनां लिंगज्ञानं ज्ञात्वा तदनुसारेणोत्तरं प्रश्न
२७ [illegible] ॥

जीवः वायस स्याद्द्वे: ×

६९